

Elżbieta Sojka

Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach
Wydział Ekonomii
Katedra Metod Statystyczno-Matematycznych w Ekonomii
elzbieta.sojka@ue.katowice.pl

WYBRANE ASPEKTY SYTUACJI DEMOGRAFICZNO- -SPOŁECZNEJ OSÓB STARSZYCH W WOJEWÓDZTWIE ŚLĄSKIM

Streszczenie: W artykule przedstawiono sytuację społeczno-demograficzną osób starszych zamieszkujących województwo śląskie oraz dokonano oceny przewidywanych zmian w stanie i strukturze tej grupy wiekowej w perspektywie 2050 r. W końcowej części opracowania przeanalizowano wyniki prognozy wybranych parametrów określających sytuację finansową systemu emerytalnego w Polsce.

Słowa kluczowe: starzenie się ludności, indeks starości, prognoza, system emerytalny, województwo śląskie

Wprowadzenie

Starzenie się ludności jest procesem nieodwracalnym, ma charakter globalny, a wynika głównie ze spadku dzietności i wydłużania się przeciętnego dalszego trwania życia. Na przebieg tego procesu wpływają także wyże i niższe urodzeń z okresów przeszłych oraz migracje zagraniczne. W polskiej literaturze przedmiotu starzenie się społeczeństwa było opisywane zarówno w ujęciu ogólnopolskim, jak i regionalnym [Długosz, 2002; Frątczak, 2002; Kurek, 2008; Sojka, 2011; 2013a; 2013b; Szukalski, 2008]. Powszechnym miernikiem poziomu starości demograficznej jest współczynnik starości definiowany jako udział osób starszych wśród ogółu populacji oraz indeks starości określający liczbę dziadków przypadających na 100 wnuków [por. Rosset, 1967; Holzer, 2003; Kurkiewicz, 2010]. W analizach wyodrębnia się także udział osób sędziwych, tj.

w wieku 80 lat i więcej, w populacji¹. Wzrost liczby i odsetka seniorów obserwowany jest i będzie w przyszłości, nie tylko na ogólnokrajowym poziomie, ale i regionalnym, w tym także na obszarze województwa śląskiego.

Zasadniczym celem opracowania jest analiza sytuacji społeczno-demograficznej śląskich seniorów, tj. osób w wieku 65 lat i więcej², w latach 1990-2013 oraz ocena procesu starzenia się ludności województwa śląskiego w perspektywie 2050 r. Populacja seniorów była analizowana z punktu widzenia takich cech, jak: płeć, wiek, stan cywilny, poziom wykształcenia, struktura gospodarstw domowych i źródło utrzymania. Szczególna uwaga została zwrócona na ocenę stanu zdrowia i problem niepełnosprawności. Starzenie się społeczeństwa generuje wysokie koszty oraz pogłębia deficyt środków publicznych zaangażowanych w kompleksową obsługę systemu emerytalnego, stąd też w końcowej części opracowania przedstawiono wyniki prognozy wybranych parametrów określających sytuację finansową systemu emerytalnego w Polsce.

Podstawę źródłową dla przeprowadzonych analiz stanowiły dane NSP 2011 [USKat, 2013], wyniki prognoz ludnościowych dla Polski na lata 2014-2050 sporządzone przez GUS [2014a], jak również wyniki, prognozy wpływów i wydatków funduszu emerytalnego do 2060 r. opracowane przez ZUS [2013].

1. Subpopulacja osób starszych – przeszłość i teraźniejszość

W 2013 r. liczba ludności województwa śląskiego wynosiła ok. 4,6 mln osób, w tym osób w wieku 65 lat i więcej było niecałe 449 tys. (tab. 1).

Tabela 1. Ludność w wieku 65 lat i więcej w latach 1990-2013 (stan w dniu 31 grudnia każdego roku)

Wyszczególnienie	1990			2013		
	ogółem	mężczyźni	kobiety	ogółem	mężczyźni	kobiety
1	2	3	4	5	6	7
Ludność ogółem	4 957 153	2 436 543	2 520 610	4 599 447	2 219 791	2 379 656
65 lat i więcej	448 753	156 649	292 104	711 741	279 924	431 817

¹ Inne miary starości można znaleźć w pracy [Holzer, 2003; Abramowska-Kmon, 2011; GUS, 2014].

² Na potrzeby niniejszego opracowania przyjęto próg starości na poziomie 65 lat. Przyjmowany najczęściej w badaniach ten próg starości ma jedną zaletę: z uwagi na powszechność jego stosowania możliwe jest dokonywanie porównań wyników badań realizowanych w różnych krajach. Jednakże wobec postępu medycyny i dalszego wydłużenia czasu trwania życia ludzkiego, a także z uwagi na podnoszenie w coraz większej liczbie państw wieku emerytalnego powyżej 65 lat, należałoby podjąć dyskusję nad nową definicją umownej granicy starości.

cd. tabeli 1

1	2	3	4	5	6	7
w % do ogółem						
65 lat i więcej	9,1	6,4	11,6	15,5	12,6	18,1
65-69	3,5	2,8	4,2	4,8	4,4	5,2
70-74	1,9	1,4	2,4	3,9	3,4	4,4
75-79	1,9	1,3	2,5	3,2	2,5	3,8
80-84	1,2	0,7	1,6	2,2	1,5	2,7
85 lat i więcej	0,6	0,3	0,9	1,4	0,8	2,0
65 lat i więcej = 100						
65-69	38,6	42,9	36,2	30,9	34,7	28,5
70-74	21,1	21,9	20,7	25,5	27,0	24,5
75-79	20,6	19,4	21,3	20,5	20,1	20,7
80-84	12,9	10,9	13,9	14,0	12,2	15,1
85 lat i więcej	6,8	4,8	7,8	9,1	6,0	11,2

Na przestrzeni 24 lat, tj. w okresie 1990-2013, ludność województwa zmniejszyła się o 357,7 tys. osób, co oznacza spadek w stosunku do 1990 r. o 7,2 %, a średnie roczne tempo jej ubytku wynosiło w tym czasie 0,3%. Procesy depopulacyjne w znacznym stopniu dotknęły duże miasta tego województwa, takie jak: Katowice, Ruda Śląska i Chorzów (spadek o 16%-17%), Mysłowice i Sosnowiec (spadek o 20%), a rekordzistą pod tym względem jest Bytom, którego liczba mieszkańców spadła aż o 27%. Jednym z głównych czynników prowadzącym do spadku liczby ludności dużych miast – obok spadku urodzeń – są migracje, przede wszystkim na obszary podmiejskie, które są oznaką procesu suburbanizacji. Zamożniejsza ludność większych miast osiedla się na okalających je terenach, szukając bardziej korzystnych warunków życia.

Na skutek niskiej dzietności kobiet śląskich w okresie ostatniego ćwierćwiecza obserwowano spowolnienie rozwoju demograficznego regionu śląskiego oraz niekorzystne zmiany w strukturze wieku jego mieszkańców. Spadkowi ogólnej liczby ludności towarzyszy znaczny wzrost liczby seniorów. W okresie 1990-2013 liczba ludności w wieku 65 lat i więcej wzrosła o ponad połowę z poziomu 448,8 tys. osób do 711,7 tys. Udział tej subpopulacji w ogólnej strukturze ludności województwa również wykazywał wzrost w omawianym okresie czasu z 9,1% w 1990 r. do 15,5% w 2013 r. Wśród populacji w starszym wieku większość stanowią kobiety (65% w 1990 r. i 61% w 2013 r.), a na 100 mężczyzn przypada 154 kobiety, przy wskaźniku feminizacji ogółem dla województwa śląskiego równym 107. Rosnący wraz z wiekiem udział kobiet w populacji jest konsekwencją nadumieralności mężczyzn i dłuższego trwania życia kobiet. Z najnowszych tablic trwania życia wynika, że kobiety w wieku 60 lat mają przed sobą prawie 5 lat więcej dalszego trwania życia niż mężczyźni w tym samym wieku.

2. Seniorzy według cech demograficzno-społecznych

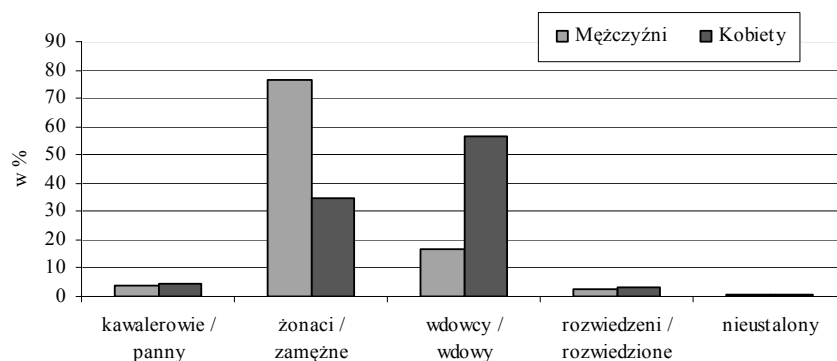
2.1. Płeć i stan cywilny

Populacja osób starszych jest uznawana przez demografów za subpopulację zróżnicowaną demograficznie oraz społeczno-ekonomicznie w porównaniu z dwiema pozostałymi grupami wieku, tj. ludnością w wieku przedprodukcyjnym i produkcyjnym, z wyjątkiem struktury według płci. Zdecydowaną większość wśród populacji osób starszych stanowią kobiety, co więcej, przewaga liczebna kobiet nad mężczyznami wzrasta w miarę przechodzenia do coraz starszych grup wieku. O ile kobiety stanowiły w 2013 r. 61% ludności w wieku 65 lat i więcej (podobnie w miastach i na wsi), o tyle udziały te w najmłodszej grupie wieku (65-70 lat) i najstarszej (85 lat i więcej) wynosiły odpowiednio: 55,8% i 74,2%. W latach 1990-2013 współczynnik feminizacji dla województwa ogółem wzrósł ze 103 do 107, zaś w grupie osób w wieku 65 lat i więcej obserwujemy tendencję spadkową ze 187 do 154. I taka tendencja malejąca utrzyma się w perspektywie 2050 r., gdzie na 100 mężczyzn będzie przypadać już tylko 130 kobiet.

Następstwa procesu feminizacji dla polityki społecznej są istotne na przykład w przypadku polityki dochodowej (emerytury kobiet są przeciętnie niższe niż mężczyzn) czy polityki zdrowotnej (samoocena stanu zdrowia kobiet jest na ogół gorsza niż mężczyzn w tym samym wieku).

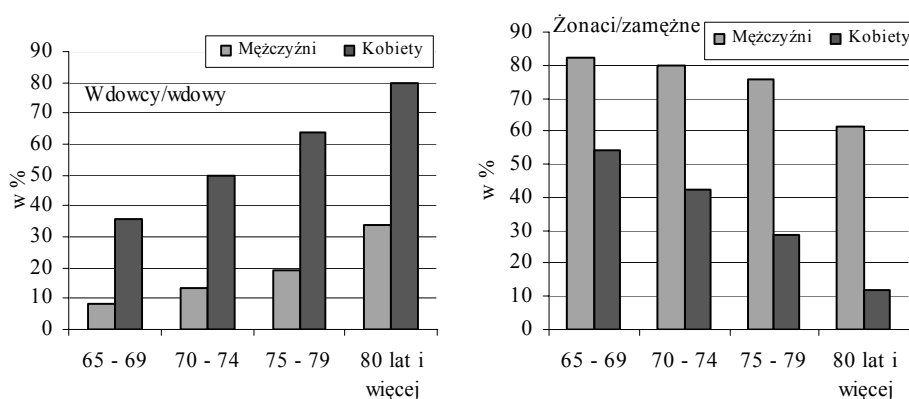
Drugą obok płci cechą demograficzną, która zdecydowanie różnicuje subpopulację osób starszych, jest stan cywilny. Według NSP 2011 [USKat, 2013] osoby starsze pozostają najczęściej w związkach małżeńskich lub są owdowiałe (rys. 1, 2). Co dwudziesta piąta osoba była panną lub kawalerem, a co trzydziesta trzecia rozwiedziona. W grupie osób starszych odsetek żonatych mężczyzn dwukrotnie przewyższał odsetek zamężnych kobiet, jednak wdów było trzy i półkrotnie więcej niż wdowców. Zaobserwowane tendencje zmian to z jednej strony wynik procesów demograficznych, z drugiej zaś konsekwencja zachowań i postaw matrymonialnych subpopulacji osób w starszym wieku. Starsi mężczyźni częściej niż starsze kobiety decydują się na zawarcie nowego związku małżeńskiego (w 2013 r. w grupie wiekowej 60 lat i więcej liczba zawartych związków małżeńskich objęła 627 mężczyzn i 325 kobiet). Zdecydowanie wyższa absolutna liczba starszych mężczyzn wstępujących w związki małżeńskie, niż kobiet wynika z dwóch przesłanek. Po pierwsze, z większej skłonności mężczyzn niż kobiet do zawierania związków w starszym wieku, a po drugie z faktu, że mężczyźni wstępują w związki z kobietami młodszymi od siebie. Dlatego nasuwa się wniosek, że starość dla mężczyzn w większości oznacza życie z drugą osobą, a dla kobiet – najczęściej samotność. Co więcej, im starsza grupa wieku, tym większy odsetek osób stanu wolnego.

W najbliższej perspektywie nie należy spodziewać się istotnych zmian pod względem struktury stanu cywilnego w subpopulacji osób starszych.

Rys. 1. Ludność w wieku 65 lat i więcej według stanu cywilnego w województwie śląskim w 2011 r.

Źródło: Na podstawie NSP 2011 [USKat, 2013].

Rys. 2. Ludność w wieku 65 lat i więcej według stanu cywilnego oraz grup wieku w województwie śląskim w 2011 r.

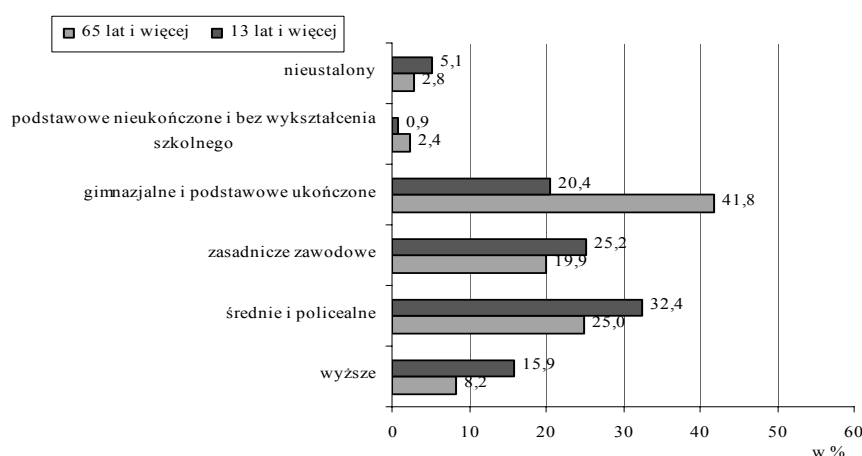
Źródło: Na podstawie NSP 2011 [USKat, 2013].

2.2. Wykształcenie

Poziom wykształcenia może być wykorzystany jako wskaźnik ekonomicznego i zdrowotnego statusu tej grupy ludności [Kinsella, Taeuber, 1992, s. 66]. Według wymienionych autorów wyższy poziom wykształcenia stwarza młodej generacji nie tylko większą szansę życiową w okresie aktywności zawodowej,

ale również szansę lepszego przygotowania się do starości. W skali makro, im wyższy poziom wykształcenia tym większa elastyczność zachowań, m.in. na rynku pracy. A z kolei wyższy poziom wykształcenia osób starszych to lepsze przystosowanie się tej grupy ludności do zmian technologicznych, jakie niesie za sobą postęp rozwoju ekonomicznego i cywilizacyjnego. Wreszcie wraz ze wzrostem poziomu wykształcenia starszych generacji zmniejsza się przepaść pokoleniowa między młodszym i starszym pokoleniem.

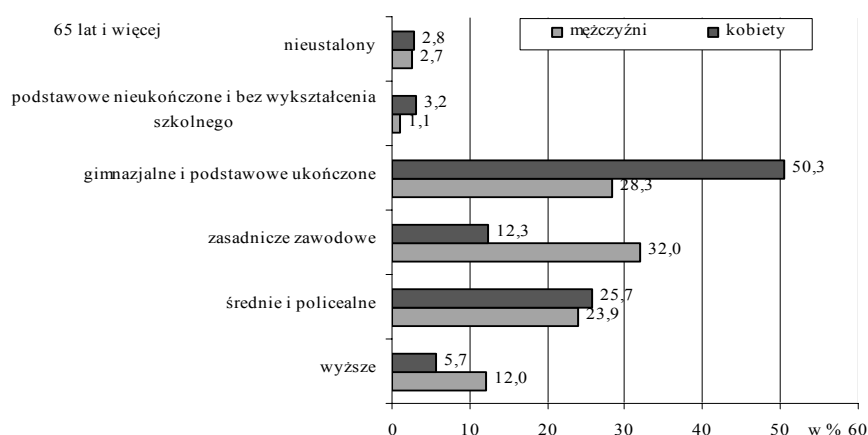
Osoby starsze tworzą zbiorowość o zróżnicowanym poziomie wykształcenia, jednakże charakteryzują się przeciętnie niższym poziomem edukacji, niż ma to miejsce w przypadku młodszego pokolenia (rys. 3).

Rys. 3. Ludność według poziomu wykształcenia w wieku 65 lat i więcej oraz w wieku 13 lat i więcej w 2011 r. w województwie śląskim (w %)

Źródło: Na podstawie NSP 2011 [USKat, 2013].

Wśród starszych mężczyzn (według NSP 2011 [USKat, 2013]), co trzeci był absolwentem zasadniczej szkoły zawodowej, w przypadku starszych kobiet – co druga legitymowała się wykształceniem podstawowym (wykształcenie gimnazjalne dla ludności w starszym wieku stanowiło jedynie 0,4% ogółu populacji w tym wieku) – rys. 4. Znaczący udział mężczyzn z wykształceniem zawodowym, spowodowany był przede wszystkim popytem ze strony rozwijających się w regionie śląskim tradycyjnych gałęzi przemysłu.

Rys. 4. Ludność w wieku 65 lat i więcej według poziomu wykształcenia z podziałem na płeć w (w %)

Źródło: Na podstawie NSP 2011 [GUS, 2011].

O ile w przypadku młodego pokolenia więcej kobiet niż mężczyzn ma wykształcenie wyższe, o tyle w przypadku osób starszych daje się zaobserwować odwrotną tendencję, a mianowicie odsetek mężczyzn, którzy mają ukończone studia wyższe, dwukrotnie przewyższa odpowiedni odsetek kobiet. Trzeba pamiętać, że kobiety śląskie urodzone po drugiej wojnie światowej wychowywane były w rodzinach, gdzie panował tradycyjny model górniczej rodziny oparty na podziale obowiązków. Mąż podejmował pracę zarobkową, a żona zajmowała się dziećmi i domem, w związku z czym kobieta nie miała aspiracji edukacyjnych czy zawodowych.

Jednakże w perspektywie kilkudziesięciu lat należy oczekiwać zmniejszenia różnic między poziomem wykształcenia kobiet i mężczyzn, ze względu na przejście do grupy osób w wieku 65 lat i więcej średnio lepiej wykształconych roczników, urodzonych w drugiej połowie lat 50. i w latach 60. ubiegłego wieku, w porównaniu do kohort starszych.

2.3. Gospodarstwa domowe i źródło utrzymania osób starszych

Według danych NSP 2011 [USKat, 2013] w województwie śląskim zano-towano 1727,6 tys. gospodarstw domowych w tym 520,3 tys. gospodarstw, które-czy członkami były osoby w wieku 65 lat i więcej. Ich udział w ogólnej liczbie gospodarstw był zbliżony do zaobserwowanego dla Polski i wyniósł nieco ponad 30% (tab. 2). Zdecydowanie jednak wyższy jest odsetek tych gospodarstw na terenach wiejskich (34,8%) niż w miastach (29,1%).

Tabela 2. Gospodarstwa domowe w województwie śląskim i w Polsce w 2011 r.

Gospodarstwa domowe	Ogółem		Miasta		Wieś	
	śląskie	Polska	śląskie	Polska	śląskie	Polska
Gospodarstwa domowe ogółem w tys.	1727,6	13568	1412,8	9146,9	314,8	4421,1
w tym z osobami w wieku 65 lat i więcej:						
w tys.	520,3	4132,5	410,6	2594,8	109,7	1537,7
w % ogółu gospodarstw domowych	30,1	30,5	29,1	28,4	34,8	34,8
w tym jednoosobowe:						
w tys.	173,7	1242,7	149,3	908,2	24,4	334,5
w % ogółu gospodarstw domowych z osobami w wieku 65 lat i więcej	33,4	30,1	36,4	35,0	22,2	21,8

Źródło: Na podstawie NSP 2011 [GUS, 2011].

Osoby starsze najczęściej są członkami wieloosobowych gospodarstw domowych, tzn. złożonych z dwóch lub większej liczby osób. W 2011 r. dotyczyło to 66,6% ogółu gospodarstw domowych z osobami w wieku 65 lat i więcej (w przypadku Polski odsetek ten był bliski 70%).

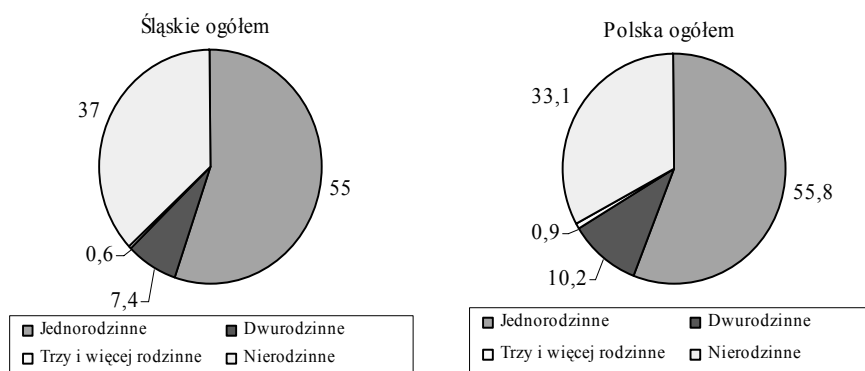
Zarówno w województwie śląskim, jak i w Polsce ponad połowę (55%-56%) gospodarstw domowych z osobami starszymi stanowiły gospodarstwa jednorodzinne, co oznacza wspólne zamieszkiwanie współmałżonków będących w starszym wieku lub rodzica, bądź obojga rodziców, ze swoimi dziećmi. Zdecydowanie rzadziej osoby starsze wchodziły w skład gospodarstw składających się z większej liczby rodzin, tj. dwurodzinnych oraz trzy i więcej rodzinnych, których udział był niższy w województwie śląskim niż w Polsce i wynosił odpowiednio: 7,4% oraz 0,6% (rys. 5). Znaczne zróżnicowanie pod tym względem występuje między miastem a wsią. Na śląskich wsiach odsetek gospodarstw domowych składających się z wielu rodzin był zdecydowanie wyższy i w 2011 r. wyniósł prawie 18%, a w miastach – 5,5%.

Subpopulacja śląskich seniorów to grupa osób, która lata aktywności zawodowej ma już za sobą i utrzymuje się przede wszystkim z niezarobkowych źródeł utrzymania, tj. emerytur i rent (tab. 3). Jest to wyłączone źródło utrzymania dla 95% starszych mężczyzn oraz dla ponad 91% starszych kobiet. Niewiele ponad 1% osób starszych utrzymywało się wyłącznie z pracy, podczas gdy dla Polski ogółem ten wskaźnik był nieco wyższy i wynosił 1,6%³. Z punktu widzenia

³ Z analizy danych wynika, że najwyższy udział osób starszych utrzymujących się z emerytury, tj. 95%, występował w 2011 r. w trzech województwach: lubelskim, łódzkim i podlaskim. Województwo śląskie, obok małopolskiego, pomorskiego i wielkopolskiego, w analizowanym okresie zamieszkiwało relatywnie mniej emerytów niż przeciętnie w kraju.

statusu na rynku pracy subpopulacja osób starszych zaliczana jest także do grupy aktywnych zawodowo, a stosowny wskaźnik tej aktywności był na poziomie 3,7%. Jest to wynik zdecydowanie niższy niż obserwowany w kraju, gdzie zgodnie z NSP 2011, wskaźnik ten wyniósł niecałe 5%.

Rys. 5. Struktura gospodarstw domowych z osobami w wieku 65 lat i więcej według składu osobowego w 2011 r. (w %)

Źródło: Na podstawie NSP 2011 [USKat, 2013].

Tabela 3. Ludność w wieku 65 lat i więcej według płci i głównego źródła utrzymania w województwie śląskim i w Polsce w 2011 r.

Główne źródło utrzymania	Śląskie			Polska		
	ogółem	mężczyźni	kobiety	ogółem	mężczyźni	kobiety
Ogółem* w tys.	662,3	257,8	404,5	5230,2	1978,5	3251,6
w tym	w % (struktura pionowa)					
praca	1,1	1,7	0,7	1,6	2,7	0,9
niezarobkowe źródła utrzymania	92,9	95,2	91,4	94,5	94,7	94,4
w tym						
emerytury	81,6	93,5	74	86,4	92	82,9
renty	11,2	1,5	17,3	7,9	2,4	11,3
na utrzymaniu	3	0,2	4,8	1,5	0,4	2,2

* Nieuwzględniono nieustalonego źródła utrzymania.

Źródło: Na podstawie NSP 2011 [USKat, 2013].

Jak wiadomo, niezarobkowe źródło utrzymania to przede wszystkim emerytury i renty. Z danych tab. 3 wynika, że dla prawie 82% seniorów głównym źródłem utrzymania była emerytura pracownicza lub rolna, jednak częściej z emerytury utrzymywali się mężczyźni (93,5%) niż kobiety (74%). O ile w przypadku Polski odsetek osób w wieku 65+, których źródłem utrzymania była emerytura, był wyższy – o prawie 5 punktów procentowych – niż w województwie śląskim, to w przypadku rent (z tytułu niezdolności do pracy, rent rodzinnych i socjalnych) sytuacja była odwrotna, tj. wyższy udział zaobserwowano w przypadku śląskich seniorów – 11,2%. Natomiast częściej z renty utrzymywały się starsze kobiety niż mężczyźni. W populacji śląskich kobiet udział tego źródła utrzymania był aż jedenastokrotnie wyższy niż w grupie mężczyzn (w kraju tylko pięciokrotnie).

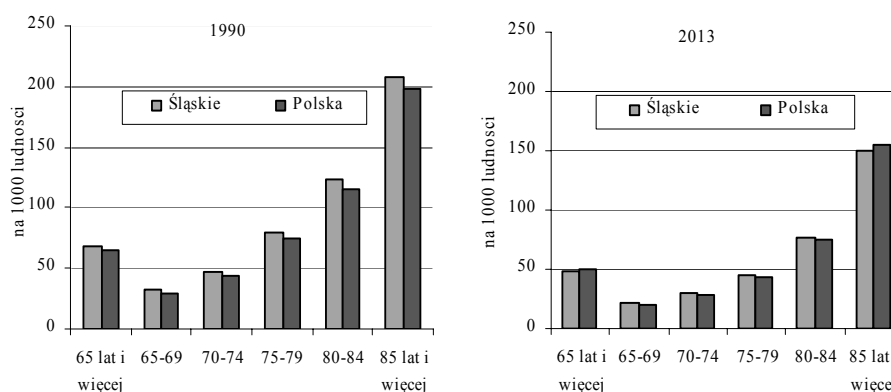
W związku z ustawowym przesunięciem wieku emerytalnego, w najbliższych latach można się spodziewać wzrostu aktywności zawodowej omawianej subpopulacji. Wzrost ten będzie dotyczył przede wszystkim najmłodszej grupy wiekowej, tj. 65-69 lat. Współczynnik aktywności zawodowej może także wzrosnąć w starszych rocznikach, ponieważ wiek emerytalny będą osiągać coraz lepiej wykształcone grupy osób, posiadające doświadczenie zawodowe i wyższy poziom kwalifikacji zawodowych.

2.4. Stan zdrowia i niepełnosprawność

W okresie 1990-2013, pomimo wzrostu liczebności subpopulacji w wieku 65 lat i więcej, a tym samym wzrostu liczby zgonów w tej grupie, zdecydowanie zmniejszyło się natężenie umieralności (rys. 6). Ogólny współczynnik zgonów dla całej grupy starszych osób obniżył się w tym czasie o 21 punktów promilowych (z 68,8‰ w 1990 r. do 48,0‰ w 2013 r.), a w przypadku grupy wiekowej 85 lat i więcej aż o ponad 57‰ – podczas, gdy współczynnik zgonów ogółem dla całej populacji województwa śląskiego nieznacznie wzrósł (z 10‰ w 1990 r. do 10,7‰ w 2013)⁴.

---

⁴ Jakkolwiek wartość poznawcza surowych współczynników zgonów (zwłaszcza w analizie porównawczej) jest ograniczona, to warto zauważyć, że stopa zgonów podlegała istotnym zmianom w czasie.

Rys. 6. Zgony według wieku osób zmarłych w województwie śląskim i w Polsce w 1990 i 2013 r.

Źródło: [GUS, 2001; 2014b].

Zarówno w województwie śląskim, jak i w kraju dominującymi przyczynami zgonów są zdecydowanie choroby układu krążenia (47% wszystkich zgonów), a następnie nowotwory złośliwe (27% wszystkich zgonów). Znaczenie poszczególnych grup chorób zmienia się wraz z wiekiem. W pewnym uproszczeniu można powiedzieć, że pierwsza połowa życia jest przede wszystkim zagrożona przyczynami zewnętrznymi, a druga chorobami układu krążenia i nowotworami złośliwymi. Wśród starszych kobiet częściej przyczyną zgonu są choroby układu krążenia, natomiast starsi mężczyźni częściej niż kobiety umierają na skutek nowotworów złośliwych. Różnice te wynikają ze struktury wieku osób starszych tzn. kobiety przeważają liczebnie wśród osób w bardzo zaawansowanym wieku.

Z analizy danych za ostatnie ćwierć wieku wynika, że nastąpił spadek częstości zgonów z powodu chorób układu krążenia, co jest zapewne zasługą nie tylko postępu medycyny, ale również zmiany trybu życia i odżywiania, jaka miała miejsce w efekcie przemian społeczno-gospodarczych po 1989 r.

Przedstawione zmiany znajdują odzwierciedlenie w wydłużaniu się przeciętnego dalszego trwania życia ludności. Długość trwania życia jest jednym z podstawowych, najczęściej używanych prostych mierników syntetycznych służących do ogólnej oceny stanu zdrowia populacji. W 2013 r. w województwie śląskim przeciętna długość życia noworodka płci męskiej wyniosła 72,4 lat, a płci żeńskiej 80,1 lat, jednak mieszkańcy Śląska żyją przeciętnie krócej niż mieszkańcy w Polsce. Długość życia systematycznie się wydłuża i w okresie 1990-2013 zwiększyła się w przypadku mężczyzn o blisko 7 lat, a w przypadku kobiet o 6 lat. Postęp, jaki się dokonał w subpopulacji mężczyzn wynikał przede wszystkim z obniżenia umieralności przedwcześniejszej, tj. przed 65 rokiem życia.

W ciągu ostatnich 24 lat wydłużyło się także dalsze trwanie życia osób starszych w województwie śląskim. W 2013 r. 60-letni mężczyzna miał przed sobą jeszcze 18,4 lat życia, a kobieta w tym wieku średnio 23,1 lat. W stosunku do 1990 r. oczekiwane trwanie życia 60-letnich mężczyzn wzrosło o 3,7 lat, a kobiet o 4 lata.

Pełniejszy obraz kondycji zdrowotnej ludności w starszym w wieku można określić także analizując dane o niepełnosprawności. Niepełnosprawność jest jednym z najważniejszych aspektów stanu zdrowia, a problem ten staje się niezwykle istotny, ponieważ wydłuża się oczekiwane trwanie życia. Jednak dłuższe życie nieuchronnie wiąże się z pogorszeniem sprawności psychofizycznej. Problem niepełnosprawności nie dotyczy tylko osób starszych, ale może on wystąpić także wśród osób bardzo młodych, a nawet dzieci, wskutek wad wrodzonych, chorób przewlekłych, wypadków czy urazów⁵. Według danych NSP 2011 [USKat, 2013] liczba osób niepełnosprawnych w województwie śląskim wyniosła 552,1 tys., co stanowi 11,9% ogółu jego ludności. Jak w całym kraju tak i w regionie śląskim co ósmy mieszkaniec był osobą niepełnosprawną. Wśród ogólnej liczby osób niepełnosprawnych prawie 41% stanowili ludzie starsi. Prawie połowa z nich dysponowała prawnym potwierdzeniem swej niepełnosprawności i częściej byli to mężczyźni.

3. Proces starzenia się ludności w przyszłości

W przyszłości należy spodziewać się przyśpieszenia procesu starzenia się ludności województwa śląskiego. Obserwowane tendencje są po części determinowane zmianami aktualnych procesów demograficznych, po części zaś naturalnymi przesunięciami w strukturach wieku ludności. Absolutny wzrost liczby ludności w wieku 65 lat i więcej w latach 2013-2050 przekłada się na wzrost udziału tej grupy wieku w ogólnej strukturze ludności województwa śląskiego. W skali województwa udział ten wzrośnie więc z 15,5% w 2013 r. do 26,3% w 2035 r. i aż do 33,9% w 2050 r. Oznacza to, że w połowie XXI w. już co trzeci mieszkaniec województwa będzie w wieku 65 lat i więcej (tab. 1 i 4).

⁵ W Polsce stosowane są co najmniej dwie definicje dotyczące osób niepełnosprawnych. Pierwsza to definicja wynikająca z przepisów prawa i dotycząca prawnej podstawy kwalifikacji do grupy osób niepełnosprawnych. Natomiast druga, dużo szersza, stosowana jest w statystyce GUS. Definicja statystyczna ujmuje bowiem nie tylko osoby niepełnosprawne prawnie, ale również osoby, które co prawda orzeczenia o niepełnosprawności nie posiadają, lecz deklarują, że mają ograniczenia w wykonywaniu wybranych czynności (tzw. niepełnosprawność biologiczna).

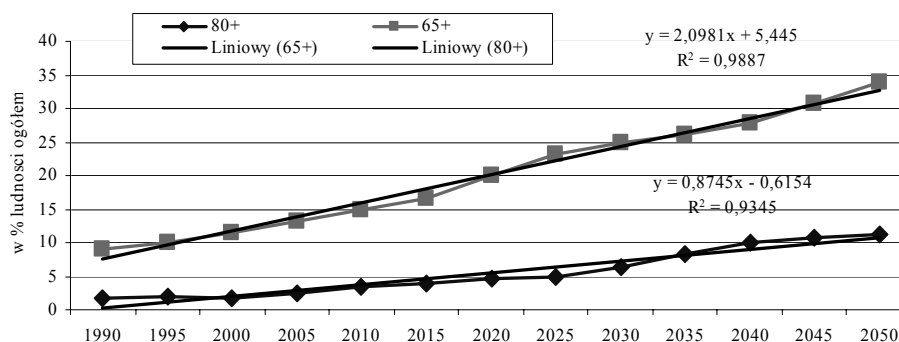
Tabela 4. Prognoza liczby ludności w wieku 65 lat i więcej w latach 2035 i 2050

Wyszczególnienie	2035			2050		
	ogółem	mężczyźni	kobiety	ogółem	mężczyźni	kobiety
Ludność ogółem	4 079 455	1 962 456	2 116 999	3 680 615	1 786 838	1 893 777
65 lat i więcej	1 072 707	439 087	633 620	1 249 558	543 544	706 014
w % do ogółem						
65 lat i więcej	26,3	22,4	29,9	33,9	30,4	37,3
65- 69	5,9	5,8	6,1	8,6	8,6	8,6
70- 74	5,7	5,3	6,0	7,9	7,6	8,1
75- 79	5,9	5,1	6,7	6,3	5,8	6,7
80- 84	4,8	3,7	5,7	4,6	3,9	5,2
85 lat i więcej	4,0	2,5	5,4	6,6	4,5	8,7
65 lat i więcej = 100						
65- 69	22,5	25,9	20,3	25,2	28,3	23,0
70- 74	21,7	23,8	20,2	23,2	25,1	21,6
75- 79	22,5	22,7	22,3	18,5	19,1	18,0
80- 84	18,1	16,5	19,2	13,6	12,9	14,1
85 lat i więcej	15,2	11,1	18,0	19,5	14,6	23,3

Źródło: [GUS, 2014a].

W całym prognozowanym okresie obserwuje się wzrost udziału kategorii osób sędziwych (80 lat i więcej) w subpopulacji osób w wieku 65 lat i więcej z 23,1% w 2013 r. do 33,1% w 2050 r. Można zatem stwierdzić, że w perspektywie 2050 r. mamy postępujący proces starzenia się ludności, o którym można powiedzieć, iż ma cechy tzw. podwójnego starzenia się ludności (*double aging*). Proces ten jest w głównej mierze oznaką niekorzystnych zmian poziomu płodności, powolnych, ale korzystnych zmian poziomu umieralności oraz konsekwencją naturalnych przesunięć w strukturze wieku ludności [Frątczak, 2002, s. 18].

Dualny charakter starzenia się oznacza, że w ramach zbiorowości osób starszych, najszybciej wzrasta i będzie wzrastać w przyszłości, liczebność jednostek najstarszych. W latach 2013-2050 w subpopulacji osób w starszym wieku najwyższe tempo przyrostu będzie dotyczyć osób w wieku co najmniej 80 lat, a ich udział w ogólnej liczbie ludności województwa zwiększy się z 3,6% w 2013 r. do 8,8% w 2035 r. i aż do 11,2% w 2050 r. W rezultacie, w połowie XXI w., co 10 mieszkańców województwa znajdzie się wśród osób w tzw. „czwartym wieku”. Dobrze te zmiany opisuje liniowa funkcja trendu (rys. 7).

Rys. 7. Zmiany w liczbie ludności w wieku 65 lat i więcej oraz 80 lat i więcej w latach 1990-2050 w procentach do ogółu liczby ludności województwa śląskiego

Źródło: [Sojka, 2013; GUS, 2014b].

Udział osób starszych w populacji ogółem jest także zróżnicowany regionalnie (tab. 5). Najstarszymi, w sensie współczynników starości, były podregiony sosnowiecki i częstochowski, w których osoby co najmniej 65-letnie w 2013 r. stanowiły ponad 16% ogółu mieszkańców. Co więcej, do połowy XXI w. oba podregiony będą w dalszym ciągu demograficznie najstarszymi w województwie. Najniższy udział osób starszych (ok. 13% w 2013 r. i 31% w 2050 r.) charakteryzuje podregion tyski.

Tabela 5. Udział wybranych grup wieku w ogólnej liczbie ludności w podregionach województwa śląskiego w latach 2013-2050 (w %)

Podregiony	Wiek					
	65 lat i więcej			80 lat i więcej		
	2013	2050	zmiana	2013	2050	zmiana
bielski	14,9	31,8	16,9	3,7	10,1	6,3
bytomski	15,8	34,2	18,4	3,6	11,7	8,2
częstochowski	16,3	35,8	19,5	4,3	12,0	7,7
gliwicki	15,8	34,1	18,3	3,7	11,6	8,0
katowicki	16,7	34,4	17,7	3,6	11,7	8,1
rybnicki	14,2	33,0	18,8	2,8	10,9	8,1
sosnowiecki	16,3	37,5	21,2	3,9	12,3	8,4
tyski	12,8	30,8	18,0	2,9	9,7	6,8
Śląskie ogółem	15,5	33,9	18,5	3,6	11,2	7,7

Źródło: [GUS, 2014a].

Jeżeli spojrzeć na problem starzenia się z punktu widzenia indeksu starości określającego relacje międzypokoleniowe, czyli liczbę dziadków przypadającą na 100 wnuków, to przewidywany w województwie i w poszczególnych jego podregionach spadek liczby urodzeń w przyszłości spowoduje znaczne pogorszenie proporcji między starszymi i młodszymi generacjami. O ile w 2013 r. na 100 wnuków w województwie śląskim przypadało już 111 dziadków, to w 2050 r. indeks starości wyniesie 286, co oznacza ponad 2,5-krotny wzrost. Jednak są takie podregiony, w których stopień zawansowania starzenia populacji będzie zdecydowanie wyższy, a odpowiednie indeksy starości trzykrotnie przekroczą poziom z roku 2013. Są to podregiony leżące w środkowej i północnej części województwa: bytomski, gliwicki, katowicki, sosnowiecki i częstochowski.

Ten znaczny przyrost liczby osób starszych stawia wiele poważnych zadań przed szeroko rozumianą pomocą społeczną. W badaniach gerontologicznych zwraca się uwagę na rosnące, w miarę postępującego starzenia się ludności, zapotrzebowanie na usługi opiekuńcze związane z ograniczoną mobilnością i zdolnością do samoobsługi. Na skutek wzrostu odsetka osób w wieku 80 lat i więcej można oczekiwać, że w nieodległej przyszłości będzie się powiększała liczba osób starszych z niepełnosprawnością, które tworzą jednoosobowe gospodarstwa domowe i które będą wymagały w przyszłości codziennego wsparcia [Kowaleski, Gajdzińska, 2012, s. 57]. W obliczu procesu starzenia się ludności wzrastać będzie zapotrzebowanie na pomoc pozarodzinną ułatwiającą funkcjonowanie gospodarstw domowych jednoosobowych i rodzinnych, złożonych wyłącznie z osób starszych, zwłaszcza sędziwych.

Podsumowanie

Procesy demograficzne poprzez swój silny, bezpośredni wpływ na liczby emerytów i ubezpieczonych, oddziałują istotnie na sytuację finansową funduszu emerytalnego⁶. Wyniki prognozy demograficznej dla województwa śląskiego, ale także dla Polski ogółem, należy w tym kontekście uznać za co najmniej niepokojące.

Zgodnie z prognozą demograficzną Eurostatu liczba ludności Polski spadnie z 38,4 mln w 2013 r. do poziomu 36,6 mln w 2035 r. i do około 32,4 mln w 2060 r., przy czym istotnie zmienia się jej struktura wiekowa przejawiająca się

---

⁶ W prognozie wpływów i wydatków funduszu emerytalnego sporządzonej przez ZUS została wykorzystana prognoza demograficzna Eurostatu z wariantu bazowego obliczeń wykonywanych dla Grupy Roboczej do Spraw Starzenia się Społeczeństwa przy Komisji Europejskiej. Prognoza sporządzona została w trzech wariantach: wariant nr 1 – pośredni, wariant nr 2 – pesymistyczny i wariant nr 3 – optymistyczny [por. ZUS, 2013].

w spadku odsetka osób w wieku przedprodukcyjnym i produkcyjnym oraz wzroście udziału osób w wieku poprodukcyjnym w ogólnej liczbie ludności. Przy definicjach ekonomicznych grup wieku uwzględniających podwyższenie wieku emerytalnego, liczba ludności w wieku poprodukcyjnym w 2040 r. będzie większa niż w 2013 r. o około 16%, a w 2060 r. aż o 48%, natomiast liczba osób w wieku produkcyjnym ulegnie zmniejszeniu (w 2060 r. w porównaniu do 2013 r. zmniejszy się o 29%). Absolutny wzrost (spadek) liczby ludności analizowanych wyżej grup wieku przekłada się na wzrost udziału osób w wieku poprodukcyjnym w ogólnej liczbie ludności (z 18,4% w 2013 r. do 22,4% w 2035 r. i do 32,3% w 2060 r.) i na spadek odsetka osób w wieku zdolności do pracy (z 63,3% w 2013 r. do prawdopodobnie 53,1% w 2060 r.)

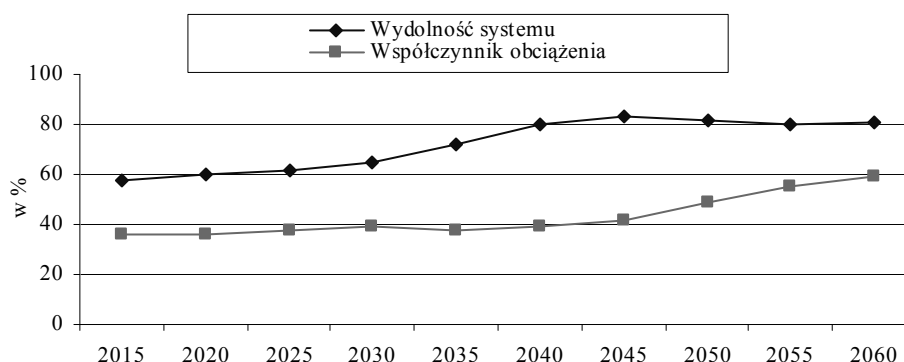
We wszystkich wariantach prognozy wpływów⁷ i wydatków funduszu emerytalnego opracowanej przez ZUS do 2060 r. – przez wszystkie lata aż do końca horyzontu prognozy – fundusz emerytalny osiąga ujemne saldo roczne. Oznacza to, że bieżące wpływy składkowe do funduszu nie pokrywają wydatków na finansowane z niego emerytury oraz części odpisu na ZUS. Wyniki prognozy ZUS (wariant 1 – pośredni) pokazują, że w perspektywie 2060 r. liczba ubezpieczonych będzie wykazywała tendencję malejącą, natomiast zwiększać się będzie liczba emerytów (fundusz emerytalny).

Miarą efektywności systemu emerytalnego jest jego wydolność, którą można definiować jako iloraz wpływów i wydatków funduszu. Kategoria ta w czytelny sposób opisuje, w jakim stopniu bieżące potrzeby systemu emerytalnego są zaspokajane bieżącymi składkami. W każdym z wariantów prognozy wskaźnik wydolności systemu nie osiąga 100% (na rys. 8 pokazano wskaźniki dla wariantu 1), jednak we wszystkich wariantach miara ta w 2060 r. była wyższa niż w 2015. W wariantcie 1 jest to wzrost o 23%.

---

⁷ W wynikach prognozy po stronie wpływów ZUS uwzględnił wyłącznie wpływy składkowe [por. ZUS, 2013].

Rys. 8. Wyniki prognozy wybranych parametrów systemu emerytalnego opracowanej przez ZUS do 2060 r. według wariantu pośredniego

Źródło: [ZUS, 2013].

Biorąc natomiast pod uwagę współczynnik obciążenia systemowego, określający liczbę emerytów przypadającą na 100 osób objętych ubezpieczeniem emerytalnym, można stwierdzić, że w latach 2015-2040 jego wartość będzie w granicach 36%-39%, po czym nastąpi znaczący wzrost. W 2060 r. na 100 osób objętych tym ubezpieczeniem przypadać będzie 59 emerytów. Ten wzrost obciążenia może być spowodowany z jednej strony malejącą liczbą ubezpieczonych, a z drugiej – dużym przyrostem liczby osób pobierających emerytury, co związane będzie z przechodzeniem na świadczenia osób z wyżu demograficznego lat 80. XX w. oraz zakończeniem procesu podwyższania wieku emerytalnego.

Reasumując, starzenie się ludności wiąże się z poważnymi zmianami sposobu finansowania wydatków publicznych (zwłaszcza zabezpieczenia emerytalno-rentowego), struktury konsumpcji i inwestycji, produktywności pracy ludzkiej, innowacyjności, preferencji politycznych itp.

Przebieg i konsekwencje zwiększania się udziału osób starszych w strukturze ludności, a tym samym wzrost obciążenia ekonomicznego, wymagają zwiększonej uwagi ekspertów i polityków. Powinny one wywołać refleksję odnośnie do tego, co należy i można uczynić dzisiaj, aby zmienić lub co najmniej złagodzić niekorzystne tendencje wynikające z prognoz demograficznych. Bowiem według prognozy GUS na 2035 r. – co czwarta osoba w Polsce będzie w wieku 65 lat i więcej (w połowie XXI w. już co trzecia). Natomiast w województwie śląskim odsetek osób starszych będzie wyższy i za 20 lat przekroczy 26%.

Wzrastająca liczba osób starszych w Polsce oraz duże zróżnicowanie tej subpopulacji ze względu na cechy demograficzne i społeczno-ekonomiczne, przy wysokiej dynamice wzrostu tej grupy ludności, to ogromne, aktualne wyzwanie dla państwa w zakresie zabezpieczenia społecznego, medycznego oraz szeroko definiowanej polityki społecznej.

Literatura

- Abramowska-Kmon A. (2011), *O nowych miarach zaawansowania procesu starzenia się ludności*, „Studia Demograficzne”, nr 1(159), s. 3-22.
- Długosz Z. (2002), *Stan i tendencje procesu starzenia się ludności miast Polski w świetle wybranych mierników* [w:] J. Słodczyk (red.), *Demograficzne i społeczne aspekty rozwoju miasta Opole*, Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, Opole.
- Frątczak E. (2002), *Proces starzenia się ludności Polski*, „Studia Demograficzne”, nr 2.
- Holzer J.Z. (2003), *Demografia*, PWE, Warszawa.
- Kinsella K., Taeuber C. (1992), *An Aging World II*, International Population Reports, P95/92-3, United States Department of Commerce, Washington, D.C.
- Kurek S. (2008), *Typologia starzenia się ludności Polski w ujęciu przestrzennym*, Wydawnictwo Akademii Pedagogicznej, Kraków.
- Kurkiewicz J., red. (2010), *Procesy demograficzne i metody ich analizy*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego, Kraków.
- Kowaleski J.T., Gajdzińska A. (2012), *Starzenie się populacji krajów Unii Europejskiej – nieodległa przeszłość i prognoza*, „Studia Demograficzne”, nr 1(161), s. 57-80.
- GUS (2001), *Województwa w latach 1995-1999. Wybrane dane*, Warszawa.
- GUS (2011), *Gospodarstwa domowe i rodziny. Charakterystyka demograficzna – NSP 2011*, <http://stat.gov.pl/spisy-powszechno/nsp-2011/nsp-2011-wyniki/gospodarstwa-domowe-i-rodziny-charakterystyka-demograficzna-nsp-2011,5,1.html> (dostęp: 26.02.2015).
- GUS (2014a), *Prognoza ludności na lata 2014-2050*, <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/ludnosc/prognoza-ludnosc/prognoza-ludnosc-na-lata-2014-2050-opracowana-2014-r-1,5.html> (dostęp: 26.02.2015).
- GUS (2014b), *Rocznik Demograficzny*, Warszawa.
- Rosset E. (1967), *Ludzie starzy. Studium demograficzne*, PWE, Warszawa.
- Sojka E., (2010), *Starzenie się ludności i zasobów pracy w województwie śląskim – analiza retro i prospektywna* [w:] P. Dittmann, E. Szabela-Pasierbińska (red.), *Prognozowanie w zarządzaniu firmą*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego, Wrocław, s. 191-207.
- Sojka E. (2011), *Process of Ageing of Silesia Province Population Until 2035*, “Bulletin of Geography. Socio-Economic Series”, No. 16, s. 121-138.

- Sojka E. (2013a), *Sex-Age Structure of the Population in the European Union and Economic Growth* [w:] I.A. Rodionowa (red.), *Rynek truda i zaniatost naseleniya w naczale XXI w. Evropa, Polska, Rosija*, Rosyjskij Universitet Družby Narodow, Moskwa, s. 72-86.
- Sojka E. (2013b), *Starzenie się populacji Unii Europejskiej w perspektywie 2050 roku* [w:] W. Szkutnik (red.), *Problemy społeczno-ekonomiczne w uwarunkowaniach ryzyka i statystycznej nieokreśloności. Metody i modele w rozwoju regionów*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego, Katowice, s. 245-259.
- Szukalski P. (2008), *Polscy seniorzy w przyszłości* [w:] *Polska w obliczu starzenia się społeczeństwa*, Komitet Prognoz „Polska 2000 Plus” przy Prezydium PAN, Warszawa.
- USKat (2013), *Aktywność ekonomiczna ludności w województwie śląskim*, Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011, http://stat.gov.pl/cps/rde/xbr/katow/ASSETS_NSP2011-RAPORT.pdf (dostęp: 25.05.2015).
- USKat (2014), *Gospodarstwa domowe i rodziny w województwie śląskim. Charakterystyka demograficzna*, Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011, <http://katowice.stat.gov.pl/publikacje-i-foldery/spisy-powszechno/nsp-2011-gospodarstwa-domowe-i-rodziny-w-wojewodztwie-slaskim-charakterystyka-demograficzna,16,1.html> (dostęp: 10.05.2015).
- ZUS (2013), *Prognoza wpływów i wydatków funduszu emerytalnego do 2060 roku*, Warszawa, http://www.zus.pl/bip/pliki/Prognoza_fundusz_emerytalny_2015_2060.pdf (dostęp: 25.05.2015).

SELECTED ASPECTS OF DEMOGRAPHIC AND SOCIAL SITUATION OF ELDERLY PEOPLE IN SILESIAN VOIVODESHIP

Summary: The paper presents social and demographic reality of elderly people residing in Silesian Voivodeship. It also includes the assessment of projected changes in condition and structure of this age group in the perspective of 2050. The final part of the paper focuses on results of forecasts of selected parameters describing financial reality of the pension scheme in Poland.

Keywords: population ageing, old index, forecast, pension scheme, Silesian Voivodeship.